

Репліка	Беркут	34	Вип. 2	2025	164, 221
---------	--------	----	--------	------	----------

ПРО КАРГАРКУ Й УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Одна із проблем ботанічної й зоологічної номенклатури – потреба в незліченній кількості слів для назв таксонів, передусім – родів. Ще К. Лінней вирішував її просто. Він використовував не тільки існуючі латинські та грецькі слова, а й лексику інших мов, імена міфологічних персонажів, колеґ і знайомих і т.п., довільно все це комбінуючи. З того часу в науковій номенклатурі з'явилася величезна кількість назв, запозичених із різних мов світу, а то й просто вигаданих. Фантазію науковців тут нічого не обмежує, крім норм відповідних Кодексів номенклатури (наприклад, є павук *Kikimora palustris* із родини Linyphiidae). А от чи варто давати їй таку волю у випадку з національними назвами, в даному разі – українськими?

Між латинською й українською мовами є істотна відмінність. Латинська мова – мертва, їй уже все рівно, що з нею роблять. Та й біологічна наукова номенклатура стоїть геть осторонь від літературної латини. А от українська мова – жива, й запозичені чи вигадані слова поповнюють її лексичний фонд. Зрозуміло, що для птахів і звірів із далеких країв не обійтися без використання назв із інших мов, але для чого це робити, коли є українські відповідники? Від збагачення мови в даному разі один крок до засмічування, тому бажано не переходити межі здорового глузду.

Наприклад, із назви нільська або єгипетська гуска (*Alopochen aegyptiacus*) і людина, далека від орнітології, зрозуміє, що мова йде про птаха, а саме – котрусь із гусок. А от що вона второпас з назви каргарка нільська (Фесенко, 2018)? Це взагалі птах, чи може якась, прости господи, чупакабра? А що говорять не зоологу введені нашими теріологами назви «ракун» і «візон» (Загороднюк, Харчук, 2011) замість звичних для українців «енота» й «американської норки»? А хто такі костар (рід *Eophona*) і снігар (рід *Bucanetes*)? Ці слова «відбрунькувалися» від костогриза (*Coccothraustes*)

і снігура (*Pyrrhula pyrrhula*). Для роду довгохвостих синиць (*Aegithalos*) запропонована російська назва «ополовник» (Фесенко, 2018).

Для чого все це? А щоб усі родові назви мали свої окремі найменування. Та ще й однослівні. Так, І.В. Загороднюк (2023, с. 49) вважає, що родова назва – «це в ідеалі однослівний іменник (унікальна уніомінальна назва)». Заради такої однослівності волове очко стало «волоочком» (Фесенко, 2018).

Гарна ідея – уніфікувати назви, але послідовно й безболісно її можна реалізувати тільки в науковій латині. А от з українською мовою все набагато складніше. По-перше, доведеться запозичити чи просто вигадати несусвітну кількість слів і запхати їх в український лексикон. По-друге, систематики ж не сидять без діла. Вони постійно змінюють таксони і їхні назви, доведеться все це проробляти і з нашими зоонімами. У систематиці є дві виражені тенденції – подрібнення й об'єднання. Ці підходи коливаються мов маятник, таксони то розбивають, то об'єднують, то кудись переносять. Чорну й сіру ворон із часів Ліннея то виділяють як самостійні види – *Corvus corone* та *C. cornix*, то зливають в один. Та ж історія і з великими білоголовими мартинами.

Велику білу чаплю К. Лінней описав як *Ardea alba*. Пізніше вона побувала у «власному» роді *Casmerodius*, її об'єднували з іншими білими чаплями в рід *Egretta*. Зараз це знову *Ardea alba* (HBW and BirdLife International, 2025). З чого починали, до того й повернулися. Такий собі систематичний «вальс». Включення в українську зоологічну номенклатуру російської назви «чепура» (чому вона російська – див. Грищенко, 2013) мотивувалося необхідністю уникнення трислівних назв видів і потрібністю осібної назви для роду *Egretta* (Фесенко, Бокотей, 2007). Ну от зрештою «чепура» опинилася в роді Чапля. По ідеї, тепер треба «велику чепуру»

Закінчення на 3-й стор. обкладинки.

Закінчення, початок див. на стор. 164.

перейменувати в «білу чаплю» для «максимально повного узгодження національної номенклатури з науковою через наближення системи формування вернакулярних назв таксонів до наукових» (Загороднюк, 2023, с. 58). А якщо систематики не вгамуються і знову її кудись перенесуть?

Систематика зараз взагалі дуже «турбулентна». І якщо постійно намагатися відтворити всі її «піруети», можна внести повний хаос у національну зоологічну номенклатуру. Нестабільність систематики й номенклатури не дивує науковців, наука – не догма. А от у живих мовах неодноразові зміни назв небажані, бо приводять до плутанини.

Роди *Parus* і *Sylvia* систематики-подрібнювачі поділили на кілька окремих родів. Орнітолог зрозуміє і *Parus ater* і *Periparus ater*, *Sylvia curruca* й *Currucula curruca*. А от як це відобразити українською? Понавигадувати нових українських назв – синиця, синичка, синичак і т.п.? Ну, як миша, мишка і мишак за І.В. Загороднюком (2023). А з кропив'янками ще складніше: кропивницею не назвеш, бо є такий метелик, кропивником звать іншого птаха. Чи йменувати одні види кропив'янками, інші – сильвіями? Саме так у нашій зооніміці з'явилося чергове «українське» слово – «мустела» (Загороднюк, Харчук, 2011). Я розумію, коли йдеться про безхребетних тварин, для яких просто нема українських назв, а в даному разі це засмічення мови чужорідними записаннями. А що робити, якщо систематики-об'єднувачі позливають розділені роди назад? Знову все змінювати? Так ми зрештою досягнемо того, що не зоологи взагалі перестануть нас розуміти.

Треба віддати належне Г.В. Фесенку (2018), він не пішов цим шляхом, залишивши для нових родів синиць і в багатьох подібних випадках двослівні назви: *Periparus* – мала синиця, *Cyanistes* – блакитна синиця та ін.

Чи варто гвалтувати рідну мову, наводнюючи її чужорідними запозиченнями та вигаданими словами? Наповнення лексики численними мало зрозумілими для широкого загалу неологізмами в даному разі не краще, ніж «збагачення» флори і фауни, яким захоплювалися в минулому. Ну от «мишак» – це самець миші чи зовсім інший гризун? А «снігар» – друкарська помилка (спотворений «снігур») чи назва іншого птаха? Зрештою, єдина наукова номенклатура – латинська. Імітувати її підходи в живих мовах можна лише до певної межі, не перетворюючи вітчизняну зооніміку на зоологічний жаргон.

Що ж до «ідеальної» зооніміки, то ще велике питання: що гірше – наявність цілком адекватних двослівних родових назв чи штучна біномізація з великою кількістю «унікальних уніномінальних» найменувань, «притягнутих за вуха». Тобто треба вибирати: чи неідеальна українська зоологічна номенклатура, чи неідеальна (засмічена) українська мова.

Я взагалі не бачу проблеми в існуванні тріноменів, вони широко розповсюджені в багатьох мовах світу. Наприклад, назви великої білої чаплі: болгарською – голяма бяла чапла, валлійською – cŷrug mawr gwyp, в'єтнамською – cò trắng lớn,

італійською – airone bianco maggiore, литовською – didysis baltasis garnys, монгольською – тураг цагаан дэглий, португальською – garça-branca-grande; великого підорлика (*Clanga clanga*): англійською – Greater Spotted Eagle, бурською (африкаанс) – Groter Gevlekte Arend, румунською – acvilă țipătoare mare і т.д. (див. сайт Avibase – <https://avibase.bsc-eoc.org/avibase.jsp>).

Багато трислівних орнітонімів у турецькій мові: Ak Gerdanlı Ötleğen (*Currucula communis*), Büyük Ak Balıkçıl (*Ardea alba*), Büyük Orman Kartalı (*Clanga clanga*), Halkalı Küçük Cılibit (*Charadrius dubius*), Kara Gagalı Sumru (*Thalasseus sandvicensis*) та ін. (Kirwan et al., 2008).

Те ж саме стосується й однослівних назв видів. Їх немало в різних мовах. І «доточування» до біномена часто-густо виглядає геть штучним: гоголь зеленоголовий (*Bucephala clangula*), зміїд блакитноногий (*Circaetus gallicus*), чайка чубата (*Vanellus vanellus*), чоботар синьоногий (*Recurvirostra avosetta*) і т.п. (див. Фесенко, 2018).

Закінчити хочу цитатою: «Бажання порушити усталене використання назв тварин чи рослин у живій мові лише для формальної біномізації навряд чи виправдане. Спроба ввести штучні бінарні назви призвела б до значних складностей у їх сприйнятті серед позанаукових кіл, створила б певну інформаційну перешкоду між науковцями та іншими верствами суспільства. Мабуть, тому один з відомих вчених Олександр Яната (1928) зазначав: “Укладаючи наукову природничу українську номенклатуру, не треба її штучно робити бінарною...”. До того ж і на досвіді польських орнітологів, які запровадили вигадані бінарні національні наукові назви птахів і зараз потерпають від ними ж створеної плутанини (Mielczarek, Cichocki, 1999), можна переконатися у недоцільності штучної біномізації національної орнітологічної номенклатури» (Фесенко, Бокотей, 2007, с. 12). Цілком погоджуюсь.

ЛІТЕРАТУРА

- Грищенко В.М. (2013): Про походження деяких українських назв птахів. - Беркут. 22 (2): 165-167.
- Загороднюк І. (2023): Особливості називництва хребетних тварин в українському науковому вжитку. - Наук. вісник Ужгород. ун-ту. Сер. Біологія. 54: 44-64.
- Загороднюк І., Харчук С. (2011): Називничі засади опису таксономічного різноманіття ссавців Європи. - Науковий вісник НУБіП України. Сер. лісівництво та декоративне садівництво. 164 (3): 124-135.
- Фесенко Г.В. (2018): Вітчизняна номенклатура птахів світу. Кривий Ріг: ДІОНАТ. 1-580.
- Фесенко Г.В., Бокотей А.А. (2007): Анований список українських наукових назв птахів фауни України. К. – Львів. 1-111.
- HBW and BirdLife International (2025): Handbook of the Birds of the World and BirdLife International digital checklist of the birds of the world. Version 10. - <https://datazone.birdlife.org/about-our-science/taxonomy#birdlife-s-taxonomic-checklist>
- Kirwan G.M., Boyla K.A., Castell P., Demirci B., Özen M., Welch H., Marlow T. (2008): The birds of Turkey. The distribution, taxonomy and breeding of Turkish birds. London: Christopher Helm. 1-512.

В.М. Грищенко